

תשובת ר' ישראל רפאל קמחי, מחכמי צפת, בעניין ברכת הגומל והקשר בינה לבין יום העצמאות

יעקב שמואל שפיגל

על תולדותיו של ר' ישראל רפאל (להלן: רי"ר) קמחי הארכתי במקום אחר,¹ וכאן אכתבן בקצרה לנוחות המעיין, ומבלי לציין מקורות, והמעייין ידרשן משם. הוא היה תלמידו של ר' חיים אבולעפאי (השני), בעל "מקראי קודש" ובעל חיבורים רבים נוספים. אפשר שרי"ר קמחי למד לפניו בהיותם בצפת. מצאנוהו בקושטא בשנת תע"ד. הוא היה גם באיזמיר, אלא שקשה לדעת במדויק מתי היה שם. לאחר מכן מצאנוהו בצפת, ואפשר שר' יעקב וילנא היה רבו. הוא יצא כשד"ר בשליחות צפת, ומצאנוהו בערי איטליה בשנים תפ"ט–תצ"ב² (1729–1732). הוא התאכסן, בין השאר, גם בביתו של רמח"ל ובבית אביו של רמח"ל, והעיד בפני רבני ויניציאה על פלאות שראה

* מאמר זה מוקדש לידידי ורעי להוראה במחלקה לתלמוד זה שנים רבות, פרופ' דניאל שפרבר, עם הגיעו לשבעים-ושש שנה. בחרתי במאמר זה מפני שלושה טעמים. הראשון, כותב התשובה שלפנינו היה רב חשוב במקומו ושר"ר לארצות הגולה; גם פרופ' שפרבר הוא רב חשוב במקומו, ומשמש כשד"ר נאמן של האוניברסיטה על כל מוסדותיה לארצות הגולה. השני, בתשובה זו נזכר במפורש מנהג שלוחי צפת זה שנים רבות. בנוסף לכך עמדנו על הקשר שיש בין מנהגם לבין יום העצמאות. בכך אנו יכולים להוסיף נדבך קטן לספרו המקיף ביותר של בעל היובל, הלוא הוא ספרו "מנהגי ישראל". השלישי, תלמיד המחלקה, מר דב טוקר, דן בתשובה שלפנינו ובענייניה בעבודה סמינריונית שהגיש לי, וחלק מפרי עמלו משוקע במאמר שלפנינו. הוא מייצג בכך את תלמידי המחלקה, ונמצא שאף הם נוטלים חלק במאמר שלפנינו לכבודו של בעל היובל. נאחל לפרופ' שפרבר כי החוט המשולש לא במהרה יינתק, וכי יוסיף למשוך בשלושת החוטים הללו, ואף יוסיף עליהם כהנה וכהנה, עוד שנים רבות, נעימות וטובות.

1 ראה במאמרי "תשובה בעניין שמן שומשומין בפסח לר' רפאל קמחי", מוריה, שד-שו (תשס"ד), עמ' כב–לב [= ר"י בוקסבוים (עורך), קובץ המועדים: חג הפסח, חלק שני, ירושלים, תשס"ו, עמ' תריג–תרכג = י"ש שפיגל, פתחי תפילה ומועד, ירושלים, תש"ע, עמ' 429–439]. כן פרסמתי תשובה שלו במאמרי "תשובות רבני צפת וארם צובא מכתב יד בעניין אתרוג מורכב, בדבר מעשה שאירע בשנת תפ"א", אור ישראל, מה (תשס"ז), עמ' ז–סד.

2 אוסיף בזה פרט אחד שנתחדש עתה. ר' מסעוד חי רקח, בספרו מעשה רקח על הרמב"ם, הלי ברכות א, ה, ויניציאה, תק"ב, עמ' קכ, כתב: "וכמדומה לי שכן הקשה אלי הרב הכולל שליחא דרחמנא כמ' הר' רפאל קמחי זלה"ה ותירצתי לו". בשנים אלו היה ר' מסעוד בליוורנו, ונראה שגם רי"ר קמחי היה שם. ראה מעשה רקח, חלק רביעי, מהד' ש"ע יפה-שליזינגר, תל-אביב — ניו יורק, תשכ"ד, בהקדמה, מתולדותיו של המחבר (אין מספור לעמודים).

שם. בהיותו בשליחות השיב על שאלות הלכתיות שונות שנשאל מרבני המקומות שעבר בהם, ויש בכך להעיד על ערכו בעיניהם. נפטר טרם זמנו בהיותו בשליחות, בין השנים תצ"ב–תצ"ז. לעת עתה לא מצאתי פרטים על משפחתו.

חיבורו "עבודת ישראל", על סדר עבודת יוה"כ, נדפס לאחר פטירתו על ידי אחיו ר' אברהם קמחי, באיזמיר, תצ"ז. חיבור זה קנה מקומו כחיבור יסודי על סדר העבודה, והחכמים שעסקו במסכת יומא או בסדר העבודה מביאים אותו תדיר בספריהם ודנים בדבריו כדרכה של תורה, וקצר המצע מלציין אליהם. למרות זאת לא נדפס החיבור שוב, ורק בזמננו חזר ונדפס שנית במהדורת צילום. תשובותיו בעצם כתב ידו נמצאות ברשות ספריית בית המדרש לרבנים באמריקה שבניו יורק, בכתב יד שסימנו R 1325 (צילום נמצא במדור לתצלומים של כ"י עבריים בבית הספרים הלאומי בירושלים, F 43344). התשובה המתפרסמת בזה נמצאת בדפים 7–14, והיא מתפרסמת באדיבותו וברשותו של מנהל האוספים המיוחדים שבספרייה, הרב זכריה שווארצבארד, ותודתי נתונה לו בזה.

העתקתי את התשובה ושמרתי בדרך כלל על החלוקה לקטעים כמצוי לפנינו. לנוחות המעיין הוספתי מראי מקומות בגוף התשובה בסוגריים עגולים, וכן פתרתי בהערות ראשי תיבות שנראו בעיניי כקשים במקצת. בסוגריים מרובעים תיקנתי מקומות שלדעתי יש בהם טעות. בהערות הרחבתי מעט יותר בהסבר הדברים. יש לדעת כי המחבר דן בסוגיית התלמוד בברכות, וכן בדברי רש"י ותוספות, ובדרך הילוכו הוא מעלה שאלות מספר. לא הארכתני בהן, אבל ציינתי למחברים שאף הם עסקו בכך.

אדון עתה בשלושה עניינים שאנו למדים מתשובה זו, ולדעתי מן הראוי להאריך בהם מעט.

א. מנהג שלוחי ארץ ישראל בברכת הגומל

הנושא העיקרי הנזכר כאן הוא שאלה הלכתית בדין ברכת הגומל. לאמור, אדם המפליג בים למקום יעד, ובדרך עגנה הספינה בתחנת ביניים בנמל מסוים, האם הוא חייב לברך ברכת הגומל באותו מקום, או שהוא מתחייב בברכה זו רק עם הגיעו ליעדו.

יסוד העניין הוא הסוגיה בברכות נד ע"ב:

אמר רב יהודה אמר רב ארבעה צריכין להודות [רש"י: כשיוצאין מן הסכנה], יורדי הים, הולכי מדברות, ומי שהיה חולה ונתרפא, ומי שהיה חבוש בבית האסורים, ויצא. יורדי הים מנלן וכו'.

ר"מ אלשיך, מחכמי צפת, דן אגב אורחא בסוגיית ארבעה צריכין להודות באורך רב.³
בין השאר כתב:

עוד אפשר לומר, בשום לב אל אומרו בחולה ונתרפא, ואומרו בחבוש ויצא, מה שלא אמר ביורדי הים ועלו, וגם לא אמר בהולכי מדברות ובאו ליישוב. והוא, כי בחולה אין החיוב אלא כשנתרפא, שהוא בהשלם הרפואה, וכן בחבוש עד שיצא, אך בהולכי מדברות אינו בהגיעם אל מחוז חפצם, כי אם גם אם באמצע הדרך פגעו בעיר ישראלים ויצאו אליה, גם שם ראוי לברך. וכן ביורדי הים, אם יצא לנוח באחת הערים, טרם הגיע אל מחוז חפצו, גם אז יצטרך להודות לה', מה שאין כן בחולה ובחבוש, שצריך תהיה רפואת החולה שלימה, ויציאה מהסוהר בשלמות. ועל זה הקדים מעתה ואמר ארבעה צריכין להודות. כלומר מה שנכללים במספר ארבעה, הוא בבחינת היותם צריכין להודות, כי זה הוא הצד השווה שבהם. אמנם, השנים מהם, אין צריך להמתין עד כואם אל מחוז חפצם. אך השנים האחרים, צריך אחד עד שיתרפא והאחד עד שיצא, שהוא עד גמר תיקונם.

דומה בעיניי כי ר"מ אלשיך הוא הראשון שדן בשאלה זו, שהיא אותה שאלה הנמצאת גם בתשובה שלפנינו. יש לציין כי דבריו של ר"מ אלשיך לא הובאו בפוסקים, ובכלל זה גם הפוסקים הספרדיים, עד שמצאנוהו נזכר בשו"ת ירך אברהם לר' אברהם אישטרושה, שאלוניקי, תקע"ה, או"ח סי' ח: "ואחר מופלג כה הראוני להרב הקדוש מהר"ם אלשיך".

מנגד, ר' אליהו בן חיים (ראנ"ח), מרבני קושטא, שפעל קרוב לזמנו של ר"מ אלשיך, עומד אף הוא על דיוקים אלו ואחרים בסוגיה זו וסבור אחרת.⁴ אין כאן המקום להאריך בכל דיוקיו, אבל לדבריו יש לברך רק כשיגיע הנוסע למחוז חפצו. הוא סבור כי אפשר שזו כוונת רש"י כשכתב: "ארבעה צריכין להודות כשיוצאין מהסכנה". הוא מוסיף כי כן היא דעת הרמב"ם, וכפי שכתב בהל' ברכות פ"י ה"ח: "ארבעה צריכין להודות, חולה שנתרפא, וחבוש שיצא מבית האסורים, ויורדי הים כשעלו, והולכי דרכים כשיגיעו ליישוב". הרי לך שהרמב"ם כתב במפורש שחובת ההודאה היא רק כשיגיעו ליישוב.

מאוחר יותר אנו מוצאים כי ר"ח אבולעפיא, מחכמי א"י⁵ ורבו של המחבר, כתב

3 בפירושו על התורה, ויקרא פר' צו, ריש פרק ז.

4 הנותן אמרי שפר, ויקרא, ר"פ אמור, דפוס שני וצילומיו, פרנקפורט דמיין, תע"ג, דף נב ע"ד — נג ע"א. בדומה לדבריו כתב גם ר' שמואל צרפתי, דברי שמואל, אמסטרדם, תנ"ט, בחידושו לברכות שם.

5 אכן במהלך חייו הוא היה גם רבה של איזמיר כעשרים שנה, ובסוף ימיו שב לטבריה וחידש בה את היישוב היהודי בשנת ת"ק. ראה י' גליס, אנציקלופדיה לתולדות חכמי ארץ ישראל, ירושלים, תשל"ה, חלק א, עמ' שמג-שמו, וראה להלן, הערה 56.

בזה בקצרה. אף הוא דייק מדברי רש"י, ודיוק זה ממש דייק גם תלמידו המחבר, כמופיע בתשובה שלפנינו. אלו דברי ר"ח אבולעפיא:⁶

פירש רש"י ארבעה צריכין להודות כשיוצאין מהסכנה. ואיכא למידק מה חידש בזה. וי"ל השמיענו שאם יצא ללכת מהלך עשרה ימים כל הלילה שיוצא מהסכנה חייב לברך, שכל לילה מגיע לכפר ויוצא מהסכנה.

נמצא כי הן ר"מ אלשיך והן ר"ח אבולעפיא, ועליהם נוסף את רי"ר קמחי בתשובה שלפנינו, שכולם חכמי א"י, סבורים כי יורדי הים והולכי מדבריות צריכים להודות כאשר הם יוצאים מן הסכנה, אף על פי שעדיין לא הגיעו למחוז חפצם.

בעניין זה, וקרוב לאותה העת, עסקו גם הפוסקים בפולין בשאלה זו. דעתם היא כדעתו של ראנ"ח. מעניין אפוא לראות כי חכמי א"י נוקטים באותה דעה, ומולם חכמי חו"ל באותה דעה, ודעותיהם שונות זו מזו. יש לציין כי חכמי חו"ל לא הזכירו את כתביו של ראנ"ח, אבל פסקו כמותו. לאמור, לדעתם יש לברך רק בסוף.⁷

מכאן ואילך כבר אי אפשר לומר כי חכמי א"י באותה דעה וכי חכמי חו"ל באותה דעה. הנה מאוחר יותר נחלקו בעניין זה החיד"א, מחכמי א"י, ור' מרדכי כרמי. החיד"א כתב בספרו "ברכי יוסף", סי' ריט סק"ג, שר' יעקב שאול,⁸ מחכמי איזמיר, פסק שיש לברך רק בסוף, ואילו ר"ח אבולעפיא כתב שיש לברך בכל מקום שחונה שם. החיד"א הוסיף וכתב כי ר"ח אבולעפיא דייק כן מדברי רש"י, ועל כך כתב החיד"א כי אין הכרח לדייק כן, וציין לדרשות ראנ"ח. כוונת החיד"א לומר בהפניה זו כי ראנ"ח דייק מדברי רש"י הללו ממש להפך, וכי יש לברך רק בסוף.

ר"מ כרמי השיג על החיד"א באמרו כי לא נתברר בברכי יוסף מה דעתו של החיד"א בעניין ברכת הגומל בזמן שהאדם חנה בדרכו בתחנת ביניים. אין כאן המקום לדון בהשגה זו;⁹ לענייננו חשוב לציין כי בין השאר כתב ר"מ כרמי:¹⁰ "וא"כ [היינו לפי עולת תמיד ואליה רבא] שלוחי א"י לא היה להם לברך עד גמר שליחותם בחזירתם לא"י לביתם לשלום, אלא שלא ראיתי נוהגין כן, שבכל מקום שהולכין מברכין ברכת הגומל, ושמא מתוך שהם מתעכבים הרבה נוהגים כן". החיד"א חזר וכתב את דעתו בבירור בספרו "מחזיק ברכה", סי' ריט סק"ה: "וכן מי שהולך מכרך לכרך ונח יום או

6 מקראי קודש, איזמיר, תפ"ט, ברכות, ר"פ הרואה, מהד' ירושלים, תשנ"ג, דף קסב ע"ב.

7 עולת תמיד סי' ריט סק"א. אמנם הוא כתב שיש להסתפק במקרה שתוך כדי ההפלגה בים עגנה הספינה בדרך בנמל מסוים במשך ימים מספר, שמא יש לברך באותו זמן, אבל באליה רבה שם פסק שגם במקרה זה אין לברך על יסוד מה שכתב בעל עטרת זקנים. יש לציין כי הם לא כתבו ראיה לדבריהם ולא עסקו בסוגיה, אלא כתבו את דעתם מסברה בלבד.

8 ראה להלן, הערה 11.

9 רח"ח מדיני בספרו שדי חמד מערכת ברכות, סימן ב, אות יא, כתב כי ברור שהחיד"א סבור שיש לברך רק לבסוף, שהרי הוא דחה את דברי ר"ח אבולעפיא.

10 מאמר מרדכי, ליוורנו, תקמ"ד, סי' ריט סק"א.

יומים בעיר שביניהם לא יכרך עד אשר יגיע לכרך שהולך שם דאדעתיה נפיק, וכמ"ש בס' קול יעקב בשו"ת סי' ג'¹¹ וכ"כ באהל יוסף¹². ר"מ כרמי חזר לדון בדברי החיד"א שבמחזיק ברכה, וכאמור אין לנו עניין בזה, אבל הוא כפל דבריו גם ביחס למנהג השלוחים:¹³ "מנהג רוב שלוחי א"י וכמעט כולם לכרך בכל עיר אע"פ שאינם מתעכבין שם אלא ימים מספר".

מעניין שהחיד"א אינו מתייחס כלל למנהג השלוחים, והרי הוא עצמו היה שד"ר. על כל פנים, גם בתשובה שלפנינו מוזכר מנהג השלוחים, והוא כדברי ר"מ כרמי. כך כתב ר"ר קמחי:

וגם אנחנו בעיר קדשינו צפ"ת¹⁴ אמת בעלותינו ג' פעמים בשנה בהר ה' אל פני האדון קדוש ה' מכובד התנא האלהי אדונינו הרשב"י וסיעתיה קדישתא זיע"א ללמוד בס' הזוהר הקדוש כולו כמנהג, בחזירתנו קודם שנגיע אל עה"ק צפת ת"ו במקום שכבר ניצלנו מסכנת הדרך הוא כמו חצי שעה רחוק מעה"ק צפת תובב"א, אנחנו מורידים מעל הנושאי אדם, ונאספו שמה כל ההדרי"ם אלו הת"ח וכל עם הארץ, ואנחנו מברכים ברכת הגומל, אף כי עדיין לא הגענו למחוז חפצינו דהיינו לתוך עה"ק צפת ת"ו, דעדיין צריך כמו חצי שעה אחרת. וזה המנהג ישן נושן מזמן אבותינו הקדושים אשר בארץ אבירי ישראל וגדוליהם מרבנן ורבנן אשר תורה יצאה מאתם לכל ישראל זצ"ל זיע"א.

אמנם לדעתם של חלק מהפוסקים, כמצוין להלן אות ג בתשובת ר"ע יוסף, יש לכרך רק בסוף. לכאורה דבריהם עומדים בסתירה גמורה למנהג השליחים מאז ומתמיד, אבל יישוב לכך מצאנו בדברי רח"ח מדיני:¹⁵

בשנת התר"ל הלכתי להשתטח על קברי הצדיקים בארבע ארצות שבא"י, והייתי בעה"ק טבריה ת"ו, והזמינו אותי לעלות לס"ת, ונזכרתי שיש מחלוקת בפוסקים בהולך ממקום למקום אי מברך בכל אתר ואתר וע"ז שאלתי לחכמים ורבנים הי"ו שנמצאו שם בעת התפלה ובתוכם הרב כמוהר"י אבולאפיא נר"ו... ויאמר יעקב המנהג פשוט מקדם קדמתה לכרך וכן עשו כמה רבנים שבאו להשתטח, וגם אינו ענין למחלוקת הפוסקים דנזכר רו"מ, דע"כ לא פליגי אלא במי שהולך מעיר לעיר וכל חפצו רק לעיר פ' אלא שהוא מוכרח לעבור דרך עיירות אחרות, ואילו יצוייר לילך לאותו עיר פ' בלתי שיעבור דרך שאר עיירות הוה נח"ל אהכי, כיון דלאו אדעתא דאותן עיירות נפיק, יש לומר שפיר דלא הגיע עדיין

11 המחבר הוא ר' יעקב שאול שהחיד"א הזכירו כבר בברכי יוסף, ראה לעיל, הערה 8.

12 ר' יוסף מולכו, שו"ת אהל יוסף, שאלוניקי, תקט"ז, סי' א.

13 דברי מרדכי, ליוורנו, תקמ"ז, סי' ריט סק"א.

14 על הגרשיים כאן וכן להלן, ראה בהערותיי לתשובה עצמה.

15 מצוין לעיל, הערה 9, וכן כתב ר"ח פאלאגי בספר חיים פכ"ו ס"ד.

למחוז חפצו ולא יברך עד שיגיע למקום דאדעתיה נפיק. משא"כ היוצאים לילך אל קברי הצדיקים, הרי חפצם ורצונם אל כל אתר ואתר, ואדעתא דהכי. אלו דברי הרב נר"ו, ומילי דסברא ניהו, וכן עשיתי וברכתי הגומל... ובזה יש ליישב מנהג שלוחי ארץ ישראל שבכל מקום שהולכים מברכים, ועמד ע"ז הגאון מאמר מרדכי ריש סי' רי"ט ממ"ש הרב אליהו (ו) רבה שמ"כ דאם הולך בספינה ולפעמים באים לנמל ומתעכבים שם יום או יומים ולפעמים מתעכבים הרבה אין צריך לברך עד שיצא מהצרה לגמרי וכמו כן לא היה לשלוחי ארץ ישראל לברך עד שיחזרו לביתם ע"ש, ולפי מה שחילק הרב כמוהר"א נר"ו יפה עושים שמברכים, ולא דמי למ"ש הא"ר, דשלוחים יוצאים אדעתא דהכי לילך בכל מושבות בני ישראל לקבץ מעות ובפרט שלוחי כולל דמיוחד לכל שליח העיירות אשר ילך שמה ולזולתם לא ילך לפי שלא נכתבו בהרשאה שנתנו לו רבני העיר הע"י כידוע, וא"כ כשיוצאים אדעתא דכל אחת מאותם העיירות הם יוצאים והרי הגיעו למחוז חפצם וצריכים לברך.

דברים אלו הביא ר"י סופר בכף החיים סי' ריט סק"ה, והוסיף:

ונראה דכ"ז אם דעתו להתעכב ולנוח שם איזה ימים או עד שישוב לביתו לשלום. וכן עשינו מעשה בש' תרס"ח כשהלכנו מירושת"ו לחברון להשתטח על קברי אבות ולא היה רצוננו להתעכב שם אלא לשוב ביום השני ולא ברכנו שם הגומל עד שובנו לירושת"ו.

ב. מנהג העלייה לקברו של רשב"י ללימוד הזוהר

בתשובה זו שמענו, כפי שכתוב בקטע שצוטט לעיל, כי שלוש פעמים בשנה היו באים מצפת לקברו של ר' שמעון בר יוחאי ולומדים שם את כל ספר הזוהר. מנהג זה מוזכר במקורות רבים,¹⁶ וברובם מדובר על לימוד של פעמיים בשנה, אבל אין הוא כולל את ל"ג בעומר. אפשר אפוא שאם נוסיף את ל"ג בעומר¹⁷ נקבל כי אכן נהגו לעלות לקברו של רשב"י שלוש פעמים בשנה וללמוד שם את ספר הזוהר.

16 הרחיב בעניין זה ב' הוס, "מקום קדוש, זמן קדוש, ספר קדוש: השפעת ספר הזוהר על מנהגי העלייה למירון וחגיגות ל"ג בעומר", קבלה, 7 (תשס"ב), עמ' 243–250, ובמקורות המצוינים שם.

17 כך עולה מדברי י' סופר, עדות ביהוסף, ירושלים, תרצ"ג, עמ' 37. יש לדעת שככל הנראה מהמקורות השונים תאריכי העלייה אינם קבועים. ברם, הואיל ובתשובה שלפנינו אין תאריכים, לא הארכת בזה.

ג. הקשר בין השאלה שלפנינו לאמירת הלל ביום העצמאות

ר"ע יוסף נשאל אם יש לומר הלל ביום העצמאות. בין שאר דבריו כתב כך:¹⁸

מלבד כל זה יש לומר כי הן אמנם רבים ועצומים מגדולי ישראל רואים בהקמת המדינה אתחלתא דגאולה... והגר"מ כשר שליט"א בספרו התקופה הגדולה (עמודים שעד-שעח) הביא כרוז בשם דעת תורה, שחתומים עליו כמעט כל גדולי הדור, וקוראים את הקמת מדינת ישראל בשם אתחלתא דגאולה, מכל מקום הואיל ועדיין רב הדרך לפנינו כדי להגיע אל המנוחה ואל הנחלה, הן מבחינה מדינית וצבאית, והן מבחינה מוסרית ורוחנית, לפיכך אין לחייב לגמור ההלל בברכה. ועכ"פ הואיל וכאן נמצא וכאן היה רק התחלה טובה, מש"ה אין חיוב לומר הלל בברכה. וכיו"ב כ' העטרת זקנים א"ח (סי' ריט), לענין ארבעה שצריכים להודות בברכת הגומל, חולה שנתרפא, ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא, ויורדי הים כשעלו מן האניה, והולכי מדברות שהגיעו לישוב, וכ' העט"ז, ונראה שאין לברך עד שיצא מן הצרה לגמרי, וכן החולה עד שיחזור לבוריו לגמרי, וכמ"ש במכילתא (פר' משפטים), והובא בפרש"י שם, בפסוק אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו, הרי כל זמן שאינו הולך על בוריו עדיין הוא בספק סכנה, ולכן אין לו לברך הגומל כל זמן שעדיין לא נגמרה הטובה בשלמותה. וכן פסק האליה רבה (שם סק"א). ובס' קול יעקב שאול בתשובה (סי' ג) כ', שההולכים ממקום למקום ודרך הילוכם עוברים דרך עיירות גדולות, מ"מ לא יברכו הגומל עד שיגיעו למחוז חפצם. ובשו"ת אהל יוסף (חאו"ח סי' א) כ' שהחולה בחולי קדחת לא יברך הגומל עד שיצא מהחולי לגמרי. וכן הנוסע ממקום למקום, ובדרכו שוכת בעיר גדולה, לא יברך הגומל עד שיגיע למחוז חפצו. ושכן נהג הגאון ר' משה אמארייליו (מח"ס שו"ת דבר משה). ע"ש, וכ"כ הרה"ג ר' אליהו חזן בס' נזה שלום (סי' ריט). וע' בשו"ת יביע אומר ח"א (חאו"ח סי' יג ובמילואים). ע"ש. לכן גם בענין יום העצמאות כיון שלא יצאנו מהצרה לגמרי אין לקבוע הלל בברכה.

לעיל ראינו כי שלושה מחכמי א"י, ר"מ אלשיך, ר"ח אבולעפיא ורי"ר קמחי, סבורים כי יש לברך הגומל גם בעת שיוצאים מן הצרה ונמצאים בתחנת ביניים, ולא לחכות עד סוף הדרך. הלוא דבר הוא שדווקא חכמי א"י סבורים כך. נכון הוא שהחיד"א אינו סבור כך, וההלכה נפסקה כמותו, אבל מכל מקום חכמי א"י ושלוחי א"י לא נהגו כך. נמצא כי הדמיון שכתב ר"ע יוסף אינו עולה יפה לפי חכמי א"י. כפי שהם נהגו לברך

18 שו"ת יביע אומר, חלק ו, אורח חיים סי' מא, אות ה.

ברכת הגומל גם בהיותם בתחנת ביניים, כן אנו צריכים לברך, גם על הקמת המדינה, שהיא תחנת ביניים בדרך לגאולה.

יתר על כן. על פי מה שכתב רח"ח מדיני שמענו חילוק יפה מפי ר' יעקב אבולעפאי מטבריה, שאף הוא מחכמי א"י. לאמור, ברכת הגומל בנידון היוצא לדרך והגיע למקום ביניים תלויה בדעתו. אם דעתו הייתה על מקום הביניים הרי שבהגיעו לשם עליו לברך, ואם דעתו הייתה על המטרה הסופית אינו מברך. שלוחי א"י לדבריו, והסכים עמו רח"ח מדיני, דעתם גם על מקום הביניים, ועל כן עליהם לברך בהגיעם למקום זה. א"כ כך גם ביחס למדינה. הרי ברור שדעת המייסדים הייתה על עצם הקמת המדינה, והם ראו בכך יעד סופי. אמנם הציבור הדתי סבור כי זה רק שלב ראשון בדרך לגאולה, אבל ברור כי כולם מסכימים על עצם ההקמה, וכי למצער זה מקום ראשוני שרצו להגיע אליו. על כן עלינו לנהוג כשלוחי א"י שדעתם הייתה לחנות בכל עיר שאליה הגיעו, ולכן בירכו בכל תחנת ביניים, ואף אנו צריכים לנהוג כמותם, ועלינו לברך על הקמת המדינה.

על כך יש להוסיף כי במקום אחר דן ר"ע יוסף באותה שאלה שנשאל רי"ר קמחי, אם יברך ברכת הגומל בהגיעו לעיר הנמצאת תוך כדי דרכו, או שיברך רק בהגיעו למקום היעד. אחרי שהביא כדרכו מכלול של דעות לכאן ולכאן, הוא כותב בין השאר:¹⁹ "שהמברך בא"י יש לו ע"מ שיסמוך,²⁰ כיון שהרבנים הנ"ל מעידים בגדלם שכן המנהג". לאמור, קיים לפי דבריו דין מיוחד ביחס לא"י, מכיוון שרוב הפוסקים שהם בני ארץ ישראל מעידים על מנהג ארץ ישראל, וסבורים שיש לברך גם בתחנת ביניים, ולכן יש לו למברך על מה לסמוך. אנו נקטינן אפוא בשיפולי גלימתו, ואומרים כן גם ביחס לברכת הלל של יום העצמאות.

תשובת ר' ישראל רפאל קמחי

ב"ה ובס"ד פה דייאר ביכיר²¹ ח"י לח' [דש] חשון ת"פ [31 אוקטובר 1719] וכנור יזמרו²² נשאל נשאלתי, על מי שהיה הולך בים או ביבשה וקודם הגיעו אל מחוז חפצו הגיע לנמל א' או לעיר א', אם חייב לברך ברכת הגומל, או לא. מי נימא, כיון דעדיין

¹⁹ שו"ת יביע אומר, חלק א, או"ח, סי' יג, אות יב.

²⁰ ידוע כי שיטתו של ר"ע יוסף היא כי בארץ ישראל מרן ר"י קארו הוא מרא דאתרא, ולכן יש על בני ספרד בארצנו לעזוב את מנהגי מקומם ולהחזיר עטרה ליושנה, ולשוב ולנהוג כמנהג מרן. ראה לדוגמה שו"ת יביע אומר, ח"א, או"ח, סי' מב; ח"ב, או"ח, סי' כה, ועוד. ראה גם מה שכתבו בזה ב' לאו, ממרן עד מרן, תל-אביב, תשס"ה, חלק שישי, עמ' 223–265; א' פיקאר, משנתו של הרב עובדיה יוסף בעידן של תמורות, ירושלים, תשס"ז, עמ' 38–45.

²¹ עיר בדרום מזרח טורקיה דהיום.

²² המחבר השתמש כאן במליצה על יסוד הכתוב "יהללו שמו במחול בתף וכנור יזמרו לו" (תהילים קמט, ג), ולכן נוספו המילים "יזמרו לו" לאחר התאריך.

לא הגיע למחוז חפצו, הו"ל שעדיין הוא בתוך הסכנה, וכל שלא ניצול מהסכנה אינו חייב לברך, או דילמא סוף סוף השתא מיהא יצא מהסכנה מיקרי וחייב לברוכי. תשובה. עיקרא דהא מילתא איתא בברכות פ' הרואה (נד ע"ב), אמר רב יאודה אמר רב, ד' צריכין להודות, יורדי הים, הולכי מדברות, ומי שהיה חולה ונתרפא, ומי שהיה חבוש בבית האסורין ויצא וכו'. מאי מברך, אמר רב יאודה, ברוך גומל לחייבים טובות.²³ אביי אמר, וצריך לאודויי קמי עשרה, דכתיב וירוממוהו בקהל עם (תהילים קז, לב). מר זוטרא אמר, ותרין מינייהו רבנן, שנאמ' ובמושב זקנים יהללוהו (שם). מתקיף לה רב אשי, ואימא כולוהו רבנן, מי כתיב בקהל זקנים, בקהל עם כתיב. ואימא בי עשרה שאר עמא ותרי רבנן, קשיא. ע"כ סוגיין.

ופרש"י ז"ל ד"ה צריכין להודות כשיוצאין מן הסכנה עכ"ל. ולכאורה דבריו תמוהות, מאי קאמר.

והנה הרב מוהראנ"ח²⁴ ז"ל בדרשותיו דקט"ו ע"ב פ' כונתו, דנשמר דלא תימא כיון דניצול מהסכנה יברך אף שהוא עדיין בתוך הים, ושזו דקדוק מ"ש בגמ' יורדי הים, כלו' אף כי הם עדיין יורדי הים ולא הגיעו למחוז חפצם,²⁵ קמ"ל דכונת רב יאודה שלא לחייבו אלא כשיוצאין מהסכנה לגמרי מכל וכל, דהיינו שהגיעו למחוז חפצם דוקא, ולא קודם, יע"ש. ולע"ד אחר המחילה הראוייה אל רבנותו הקדוש נר' דלא היא, דא"כ מאי ראייה מייתי מקרא דיורדי הים באניות וכו' (תהילים קז, כב-לא), דמשם באר"ה²⁶ ראייה לסתור, דשם נאמר וישמחו כי ישתוקו, דע"י שתיקת הגלים זאת היתה להם, כי וינחם אל מחוז חפצם יודו לה', נמצא דההודאה היא על שמחת שתיקת גלי הים. ואין לו' כי יודו לה' קאי על וינחם אל מחוז חפצם, דהיינו אחר שהלכו אל מחוז חפצם ויצאו מהסכנה לגמרי, אז יודו לה', דא"כ הו"ל והגיעו אל מחוז חפצם יודו לה', אבל מלת וינחם אינו פועל עבר, אלא פועל הווה כמו וינחם בענן יומם²⁸ (תהילים עח, יד), ה"נ הכי פירושו וישמחו כי ישתוקו, כי זאת היתה סיבה, כי וינחם וינהלם אל מחוז חפצם, דהיינו שהם הולכים למחוז חפצם, ולפי' יודו לה' אף כי הם בתוך הים, וכמ"ש רישיה דקרא יורדי הים באניות.

וכן נמי בחלוקת הולכי מדברות הכי מוכח, דלא אמר רב יאודה ומי שהלך

23 בדפוסים הנוסח: "ברוך גומל חסדים טובים". אבל ברי"ף, ברא"ש ובעוד ראשונים הנוסח כפי שכתב המחבר, ונראה שהמחבר העתיק מהרי"ף.

24 ר' אליהו בן חיים, הנותן אמרי שפר, ריש פר' אמור, דפוס שני וצילומיו, פרנקפורט דמיין, תע"ג, דף נב ע"ד — נג ע"א.

25 כוונתו לדייק מהשינוי בדברי רב יהודה, שאצל חולה וחבוש נכתב בלשון עבר ונוסף: "מי שהיה..." וכן "ונתרפא" ו"ויצא", ואילו ביורדי הים והולכי מדבר נכתב בסתמא ובלשון הווה.

26 הגרשיים הם סימן שהמחבר השתמש במליצה על יסוד הכתוב: "ומשם בארה הוא הבאר" וגו' (במדבר כא, טז).

27 וכך פירש הרד"ק שם.

28 לכאורה גם שם הוא פועל עבר, ולא נתבררו דבריו.

למדברות, אלא הולכי מדברות, דנר' דעדיין הם הולכים ועומדים, וכן מוכח לישנא דקרא וידריכם בדרך ישרה ללכת אל עיר מושב (שם שם, ז), דלא כתיב והלכו אל עיר מושב, אלא ללכת אל עיר מושב, דג"כ ודאי דעדיין לא הלכו אלא מצאו דרך ישרה ללכת אל עיר מושב, ואפי"ה אמר יודו לה'.

וכן בחולה דייק קרא ואמר ישלח דברו וירפאם וימלט משחיתותם, דלא כתיב שלח דברו ונרפאו ונמלטו משחיתותם, אלא ישלח דברו וימלט, דג"כ ודאי דעדיין לא נרפאו ונמלטו לגמרי, אלא להתחיל בהם תחלת סימני הרפואה, דמורה שלא ימותו אלא התחיל להקל מעליהם החולי, דזהו סימן כי השי"ת ישלח דברו הטוב וירפאם וימלט משחיתותם, מאותה שעה חייבם הכתוב שיודו לה'.

וכן במי שהיה חבוש בבית האסורין, דייק קרא ואמר יוציאם מחשך וצלמות ומוסרותיהם ינתק, דלא כתיב יצאו מחשך וצלמות ומוסרותיהם ינתקו, אלא יוציאם וכו' ינתק, דג"כ דכיון להתחיל סימן שהשי"ת יוציאם מחשך וצלמות ומוסרותיהם ינתק, חייבם הכתוב שיודו לה'. וא"כ אם כונת רב יאודה היא שלא לחייבו כי אם אחר שיצאו מן הסכנה לגמרי, והיינו אחר שהגיעו אל מחוז חפצם, כל הראיות הן הנה ראייה לסתור.

אשר ע"כ נר' לע"ד, דכונת רב יאודה דכשיוצאין מן הסכנה, אעפ"י שעדיין לא הגיעו למחוז חפצם, חייב לברך, כיון דס"ס²⁹ אותה שעה יצאו מן הסכנה מיקרו. וזהו כונת רש"י ז"ל באומרו כשיוצאין מן הסכנה, והוכרח רש"י ז"ל לזה הפי' משום מאי דכתיבנא לעיל.

והתוס' שם ד"ה ואימא בי עשרה ותרי רבנן ועבדי³⁰ לחומרא, ואפילו ליכא תרי רבנן. ונהגו העולם לברך אחר שקורא בתורה. ע"כ.

ולכאורה דבריהם תמוהות, דתחלה אמרו ועבדי' לחומרא, דנר' דלעולם בעי' עשרה שאר עמא ותרי רבנן, ואח"כ אמרו ואפי' ליכא תרי רבנן, וא"כ זהו קולא, וא"כ נר' דסתרי דבריהם אהדדי. ואפי' לו', דמפשט השמועה משמע דבעי' עשרה שאר עמא ותרי רבנן, הא בלאו הכי יש להקל ולא יברך, וכמ"ש ספק ברכות להקל, והיינו שלא יברך, לז"א³¹ ועבדינן לחומרא לברך עכ"פ³², ואפי' ליכא תרי רבנן אלא עשרה לבד, עבדי' לחומרא לברך אפי' בעשרה לבד. וזהו ג"כ דעת הרי"ף ז"ל בהלכות לענין דינא³³, וא"כ נוכל לו' שדעת התוס' ז"ל הוא כדעת הרי"ף ז"ל.

ועי"ל לאידך גיסא, דה"ק, ועבדי' לחומרא, כלו' כי לעולם בעי' בי עשרה שאר עמא

29 דסוף סוף.

30 לפנינו: ועבדי, וכן בדפ' ונציה, וייתכן שנשמט סימן הקיצור.

31 לזה אמרו.

32 וכ"כ בדברי חמודות על הרא"ש סי' ג, אות יג. ר"ש אלגזי בזהב שיבה הקשה כן ודן בדברי חמודות הללו, והאריך בהם, ואח"כ כתב את התירוק השני שכתב המחבר והאריך גם בו, וכתב תירוק אחר. ועי' גם בהגהות רעק"א על השו"ע סי' ריט, אות א.

33 ברי"ף שלפנינו הנוסח: "אמר אביי וצריך לאודויי באפי עשרה... אמר מר זוטרא ותרי מינייהו רבנן... והאמר אביי צריך לאודויי באפי עשרה, דהווי עשרה ועניי". הואיל והרי"ף הביא את

ותרי רבנן, ואפי' ליכא תרי רבנן. כלו', לא מיבעיא דהיכא דאית תרי רבנן דמהדרינן בתרייהו, אלא אפי' ליכא תרי רבנן אלא שיש י"ב אנשים, וא"כ ה"א³⁴ נוקים הני תרי גברי דאיתרו מעשרה בדוכתייהו דתרי רבנן ויברך, קמ"ל דעבדי' לחומרא לברך דוקא כדי עשרה שאר עמא ותרי רבנן, ואפי' ליכא תרי רבנן אלא י"ב אנשים, אפי"ה אינם מברכין אלא דוקא בי עשרה ותרי רבנן. וזה ג"כ דעת הרא"ש ז"ל (סי' ג'), וא"כ נוכל לו' כי התוס' ס"ל כדעת הרא"ש ז"ל.

תו' ק' לי בפשט השמועה במ"ש להלן בסמוך, רב יאודה חלש ואתפת. (א) על גביה רב חנא בגדתאה ורבנן. אמרו ליה, בריך רחמנא דיהבך ניהלן ולא יהבך לעפרא. אמר להו, פטריטון יתי מלאודויי. ופריך, והא אמר אביי צריך לאודויי באנפי עשרה, ומשני, דעני בתרייהו אמן. עכ"ל.

וק', דאמאי ק' ליה מאביי, תיקשי ליה עדיפא מינה מרב יאודה גופיה, דאמר ד' צריכין להודות, דנר' דהם בעצמם חייבים להודות, ולא ע"י אחרים. ואפ' לו', דה"מ למי³⁵ דה"ק, ד' צריכין להודות, כלו' על ד' דברים חייבין להודות באיזה אופן שיהיה, בין הוא בעצמו בין ע"י אחרים.

ומדי עברי ראיתי להרב בעל אליהו (ו) זוטא בפירושו על הלבוש סי' רי"ט ס"ק ז', שכתב העולת תמיד, שאם ענה אמן בפחות מעשרה, א"צ לחזור ולברך. והק' שם הרב בא"ז ז"ל, דא"כ מאי פריך בש"ס על רב יאודה והא אמר אביי בעי אודויי קמי עשרה, הא אביי מודה בדיעבד, וי"ל, דהכי פריך, רב יאודה לא הו"ל לענות אמן לכתחלה, ודו"ק. עכ"ל.

ולע"ד, אחר המחילה הראויה אליו, נר' דלא דק. דכונת קו' הגמ' היא, דהא אמר אביי בעי אודויי קמי עשרה הוא בעצמו בפיו ובשפתיו, ואיך בירכו עליו רב חנא בגדתאה ורבנן, וע"ז תיר', דעני בתרייהו אמן, אבל אין הכונה להק', דאיך בריך בפחות מעשרה. ותו' ק', דאם הכונה כמו שהבין הא"ז ז"ל כי כונת המקשן היא כי איך ענה אמן לכתחלה, א"כ מאי משני דעני בתרייהו אמן, ועל דא תברתיה דאיך ענה אמן, ולכאורה צל"ע, אם לא נאמר, דהרב בא"ז אזיל כפי נסחת הרא"ש ז"ל, שכתב שם וז"ל, והא אמר אביי צריך לאודויי באפי עשרה, דהווי בי עשרה. והא לאו איהו קא מודי, לא צריכא, דעני בתרייהו אמן. עכ"ל.³⁶ וכפי נסחא זו דברי הרב בא"ז ז"ל הם מובנות, וק"ל.

איך שיהיה, נמצינו למדין מפרשת העיבור³⁷, דאינם חייבים לברך אלא כשיוצאין

הפירכא מאביי ותירוצ' הגמ', משמע כי פסק כמותו, ונדחו דברי מר זוטרא, וא"כ אין צריך לתרי רבנן. וכ"כ בדברי חמודות הנ"ל.

34 הוה אמינא.

35 דהוה מצי למימר.

36 בדפ' וילנא הנוסח ברא"ש כלפנינו בגמ', אבל בדפ' ויניציאה הנוסח כמחבר, ועי' דק"ס.

37 מליצה על פי משנת ברכות ד, ד: "בכל פרשת העיבור יהיו צריכיהם לפניך". ובגמ' כט ע"ב: "מאי

מן הסכנה, ואעפ"י שלא הגיעו עדיין אל מחוז חפצם, וכדפרישית לעיל בכונת רש"י ז"ל.

האמנם ארייא רביעי עלי, כי ראיתי להרב בעל עולת תמיד שכתב בנ"ד, דפשיטא ליה דהיכא דלא הגיע למחוז חפצו דוקא, אף שהגיע אל עיר א' של יאודים, עכ"ז לא יברך, כיון דמ"מ עדיין הוא עתיד ליכנס לים, וא"כ לא יצא מהסכנה לגמרי. ברם הא מספקא ליה, אם נתעכב שם באותה העיר ימים רבים אי יברך או לא, ולדידיה הצריכה עיון.

והרב בא"ז שם בסי' רי"ט (ס"ק א) כתב,³⁸ דאפי' אי איעכב לא יברך, ופשיט לה ממ"ש רש"י בפ"י החומש (בראשית א, ז) מפני מה לא נאמר כי טוב בשני, מפני שלא נגמרה מלאכתו. הרי דדבר שלא נגמרה מלאכתו אינו נק' טוב, גם זה אינו יכול לו' כי גמל עמו כל טוב, מאחר שלא גמר דרכו. יע"ש.

ואני בענייני לא כן אדעה ולבבי לא כן יחשוב, כי שאני התם כי מלאכת המים היתה מלאכה א' והתחילה אותה המלאכה ביום ב' ולא נגמרה אותה המלאכה עד יום ג', לפי' לא נאמר כי טוב ביום ב' ונאמר ביום ג', כי באותו היום נגמרה מלאכתו. משא"כ הכא בנ"ד באדם עובר אורח, אינו נעשה לו נס א' כדי שנאמר דהוייא כמו מלאכה א', אלא בכל מקום ומקום שמגיע בין בים בין ביבשה הוייא הצלה א' שניצול מאותה סכנה של אותה הדרך, א"כ הרי גמל עמו השי"ת כל טוב על אותה הדרך שעבר, וכשהוא יוצא לדרכו לעיר אחרת, הוייא סכנה אחרת והצלה אחרת, והוייא מלאכה אחרת. א"כ בכל מקום ומקום ובכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר שהוא מגיע, כל דוכתא ודוכתא הוייא מלאכה בפני עצמה וחייב לברך.

וכי חזינן בה פורתא, אדרבה, מענין בריאת העולם ראה לנ"ד, וממנו נקח ראה ברורה לנ"ד. והיא, דבריאת עולם הכל מלאכה א' מיקרי, וכמש"ה³⁹ כי בו שבת מכל מלאכתו (בראשית ב, ג), ויכל אלהים ביום הז' [מלאכתו וכו'] וישבות ביום הז' מכל מלאכתו וכו' (שם שם, ב), אלא דלקיום אותה המלאכה של העולם הוצרכו אליה עוד שאר מלאכות, כגון אור, רקיע, שמים, מים, שמש, ירח, ככבים ומזלות וכיוצא, ועכ"ז בכל דבר ודבר שהיה גומר נאמר בה כי טוב, יען כי אותה הדבר מיהא כבר נגמרה, אף כי עדיין מלאכת העולם אינה נגמרה עד יום שישי, עכ"ז מה שהיה נגמר בכל יום נאמר בו כי טוב. ה"נ בנ"ד, זה האיש אינו יכול לילך למחוז חפצו אם לא יעבור בכך וכך מדינות ועירות, א"כ בהגיעו אל א' מהמדינות הוי' נגמר מלאכה א' וניצול מסכנה א', וא"כ שפיר גמל עמו כל טוב, וחייב לברך על כל הצלה והצלה בכל עיר ועיר שהוא

פרשת העיבור אפילו בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה כאשה עוברת". כאן משמעו שבפרשה זו היה ריב ומחלוקת מה היא ההלכה, ואפשר גם שכוונת המליצה היא שפירשתי ועברתי על כל העניינים הקשורים לנושא.

38 הוא כתב כן בשם "מצאתי כתוב", וכ"ה בעטרת זקנים שם.

39 וכמו שאמר הכתוב.

מגיע. ואם תדקדק היטב תראה ממש בחוש הראות ובעין השכל שהוא ראייה ברורה כשמש לנ"ד, דלא כהע"ת ובא"ז ז"ל. וזה ברור לע"ד, ודוק.

ועוד יש לי להוכיח במישור נ"ד מהגמ' עצמה, דאמרי' התם, אביי אמר וצריך לאודווי קמי עשרה וכו'. ולכאורה נר' דאביי לא פליג על רב יאודה אלא החמיר טפי, דמלבד דחייב להודות, חייב לאודווי קמי עשרה. וא"כ הול"ל אמר אביי,⁴⁰ אבל באומרו אביי אמר, נר' דפליגי, וא"כ חובה עלינו לידע במאי פליגי, כי ודאי נ"מ לענין דינא.

ואל תתמה על החפץ, דהרי אמרי' בפ"ק קידושין דל"ג (ע"ב) אמר ר' אייבו א"ר ינאי אין ת"ח רשאי לעמוד בפני רבו אלא שחרית וערבית, שלא יהא כבודו מרובה מכבוד שמים. א"ר אלעזר כל ת"ח שאינו עומד בפני רבו נק' רשע וכו'. והרי"ף ז"ל (דפ' וילנא יד ע"א) לא מיייתי לפסק הלכה כי אם מימרת רבי אלעזר ואישמיט מימרת ר' ינאי.

וכתב הרא"ש (שם סי' נו) דה"ט משום דס"ל דר' אלעזר פליג על ר' ינאי, דרבי ינאי נתן קצבה ב' פעמים ביום, ור"א לא נתן קצבה, ופסק כר"א. והק' ע"ז שם הרא"ש, דאי איתא דפליגי, הול"ל ר' אלעזר אמר, אבל כיון שאמר א"ר אלעזר, נר' דלא פליגי. ותירץ הרא"ש, דלעולם פליגי, והא דלא קאמר ור"א אמר, לפי שלא היה בדורו, יע"ש.

הרי דאם לא היה תירו' זה שלא היה בדורו, אף דנר' בהדיא דפליגי, דר' ינאי נתן קצבה ב' פעמים ביום ור"א לא נתן קצבה, עכ"ז יען דאמר א"ר אלעזר, לא הוה מצי למימר דפליגי, אלא היה מוכרח לחלק באיזה אופן שיהיה, דאם איתא דפליגי הול"ל ר"א אמר. אבל כיון שלא היה בדורו שפיר קאמר אר"א, אף דפליגי. והכא נמי כיון דאמר אביי אמר, ולא קאמר אמר אביי, ודאי דפליגי,⁴¹ וא"כ לנו יש לדעת במאי קא מיפלגי.

לכן נר' לע"ד דבהא קמיפלגי, דלרב יאודה, כיון דיצאו מאותה סכנה, אף דלא הגיעו עדיין למחוז חפצם, חייבים לברך, וכדמוכח מקרא יורדי הים וכו' ללכת אל עיר מושב וכו' וכדאמרן לעיל. וע"ז פליג אביי וס"ל דהא ליתא, דהא צריך לאודווי קמי עשרה דכתי' וירוממוהו בקהל עם וכו', והיכן ימצא עשרה בלב ים או בהיותו במדבר. ומר זוטרא ג"כ מסייע ליה ואמר, ותריץ מינייהו רבנן, דכתיב ובמושב זקנים יהללוהו, וא"כ היאך ימצא עשרה ותריץ מינייהו רבנן בהיותו בלב ים או במדבר. והא דקאמר מר זוטרא אמר, ולא קאמר אמר מר זוטרא,⁴² אפ' שהיו בדור א' וראו זה את

40 ואכן בכי"מ הנוסח: אמר אביי, והעיר ררנ"נ רבינוביץ בדק"ס שם כי הוא הנוסח הנכון, וציין לעוד מקורות שגרסו כך.

41 בעניין כלל זה ראה ר"א מגיד, בית אהרן, ח"ג, ניו יורק, תשכ"ה, עמ' שט-שי, ועמ' שיד אות יג.

42 אבל כ"ה נוסח הרי"ף, וקצת תימה שהמחבר לא ציין זאת, וראה גם בדק"ס שכך גם בכי"מ ובמקורות נוספים.

זה, ⁴³ וכמ"ש הרא"ש וכן' לעיל. ⁴⁴ ואמטו להכי, דלאביי ומר [זוטרא] אינו חייב לברך בהיותו בלב ים או במדבר, יען כי צריך לאודויי קמי עשרה ותרין מינייהו רבנן, ואף דמקראי קמאי מוכח דאף בהיותו בלב ים או במדבר יודה לה', עכ"ז לפסוק האחרון אנו חוששין, יען כי הוא בסוף המזמור וקאי על כל הד' הנז' דצריכין לאודויי קמי עשרה ותרין מינייהו רבנן, וא"כ קראי דלעיל לאו בדוקא איתמרו, אלא אם המצא תמצא כי מיד שם כשניצולו מהסכנה עשרה ותרין מינייהו רבנן, יודו לה', ואם לאו לא יברך עד בואו היכא דאית עשרה ותרין מינייהו רבנן.

וזהו כונת רש"י ז"ל לע"ד בד"ה וירוממוהו בקהל עם בסוף פ' המזמור. ⁴⁵ ע"כ. והוא פלאי, מאי אתא לאשמועי'.

אכן לפי האמור מובן היטב, דהוק' לו, דאיך אמרו מר זוטרא ואביי וצריך לאודויי קמי עשרה ותרין מינייהו רבנן, הא מקראי דלעיל מוכח דלא בעינן כל כי האי, אלא מיד כשניצולו מהסכנה אף בהיותו בלב ים או במדבר, עכ"ז יודו לה'. ולז"א בסוף פ' המזמור כתיב, וא"כ לפסוק הזה שומעין שאמר כהלכה, וקראי דלעיל לאו בדוקא איתמרו, אבל זה בדוקא איתמר יען כי הוא בסוף המזמור.

ואמטו להכי, דלאביי ומר זוטרא אינו חייב לברך אלא בהגיעו לנמל א' או לעיר אחת שיש בה עשרה ותרין מינייהו רבנן, ורב אשי נמי ס"ל כוותיהו, ואדרבה, הוסיף עוד לומר דבעי' עשרה שאר עמא ותרין רבנן, וא"כ ודאי דכוותיהו נקטי', אי משום דרבים נינהו, אי משום דבקראי נינהו. וא"כ, עד כאן לא פליגי אלא אם חייבים לברך מיד כשיצאו מהסכנה אף בהיותו בלב ים או במדבר, דלרב יאודה חייבים לברך מיד, ולאביי ומר זוטרא ורב אשי אינו חייב לברך עד בואו לעיר א' שיש בה עשרה ותרין רבנן. אבל לשלא יברך עד שילך למחוז חפצו דוקא, כדעת העולת תמיד והרב בעל אליהו (ו) זוטא, זה לא אמרה אדם מעולם כלל ועיקר.

איברא, דכפי זה ק' מעובדא דרב יאודה חלש ואיתפח וכו', דפרכי' עלה והא אמר אביי בעי אודויי קמי עשרה וכו'. והרא"ש גריס והא אמר אביי בעי אודויי קמי עשרה, ומשני דהווי' בי עשרה, והדר פריך והא לאו איהו קא מודי, ומשני דעני בתרייהו אמר. וא"כ לפי"ז נמצא דדעת המקשן בתחלה היתה, דהא אמר אביי בעי אודויי קמי עשרה ואיך רב יאודה בירך בפחות מעשרה, ומאי קו', הא רב יאודה פליג על אביי, דלאביי

43 קשה, שהרי מר זוטרא סתם היה בזמנו של רב אשי, וברור שאינו בדורו של אביי. וראה הערה הבאה.

44 דבריו אינם מובנים, שהרי אם ראו זה את זה, דעת הרא"ש היא שלשון מר זוטרא אמר מלמדת שהוא חולק על קודמו. אולי יש להגיה כאן: אפי' [שלא] היו בדור אחד וכו', ובה ניישב את האמור בהערה הקודמת, וגם עולה מכאן כי לדעת המחבר במקרה זה אין כלל, ולכן הלשון מר זוטרא אמר אינה מחייבת לומר שהוא חולק על קודמו.

45 בהמשך דבריו ציטט המחבר: בסוף פ' המזמור כתיב, כן הוא ברש"י עין יעקב, וכן הגיה שם הב"ח.

בעי' עשרה, אבל לרב יאודה מיד כשיצא מן הסכנה אף בהיותו בלב ים או במדבר בינו לבין קונו, חייב לברך, וכ"ש כשיהיו שם קצת בני אדם, אף דהם פחות מעשרה. אבל במעט קט ההתבוננות נר' דלק"מ, דאפי' (ל)רב יאודה מודה דאח"כ, דאם ימצא שם עשרה בני אדם ודאי כי מצוה מן המובחר לאודווי קמיייהו, דאל"כ קרא דוירוממוהו בקהל עם אליבא דרב יאודה במאי מוקמי' ליה. אלא ודאי צ"ל דלרב יאודה קרא דוירוממוהו בקהל עם איירי במצוה מן המובחר, ואח"כ דאי ליכא עשרה מצי לברך בינו לבין קונו ואינו חייב למהדר אבתרייהו, כי קרא דוירוממוהו לאו לעיכובא נאמר, ואביי ס"ל דלעיכובא נאמר.⁴⁶ וא"כ פריך שפיר והא אמר אביי בעי אודווי קמי עשרה לעיכובא, ומינה שמעי' דמודה רב יאודה דמצוה מן המובחר לאודווי קמי עשרה, ואיך בריך בפחות מעשרה, ומשני דהווי בי עשרה, והדר פריך והא לאו איהו קא מודי, ולא פריך עליה מאביי, אלא ה"ק והא לאו איהו קא מודי, ורב יאודה אמר ד' צריכין להודות, מכלל דהם עצמם צריכין להודות, ומשני דעני בתרייהו אמן וק"ל.

ומדי עוברי ראיתי לדקדק עוד, דאיך רב חנא בגדתאה ורבנן אמרו בריך רחמנא וכו' דהיינו הזכרת ה', והא קי"ל כל ברכה שאין בה הזכרת ה' ומלכות אינה ברכה.⁴⁷ ואפי' דס"ל כרב דאמר כל ברכה שאין בה הזכרת ה' אינה ברכה, נמצא דלא בעי' אלא הזכרת ה' דוקא. ואולם זכורני כי בטא"ח סי' רי"ט כתב ע"ז, וצ"ל שהזכירו שם ומלכות, שהרי כל הברכות צריכות שם ומלכות. ע"כ, יע"ש.

וקשה, דאמאי צ"ל שהזכירו שם ומלכות, ודילמא ס"ל כרב דלא קפדי' אלא על הזכרת ה' דוקא.

ובירושלמי (ברכות פ"ט ה"א) הביאו הרא"ש ר"פ הרואה (סי' א) אמרי' ר' זירא ורב יאודה כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה. א"ר תנחומא אנא אמינא טעמא ארוממך אלוהי המלך. ע"כ. ומכאן הוכיח הרא"ש, דכל הברכות השנויות שם בפ' הרואה צריך להזכיר בהם שם ומלכות, יע"ש. נמצא דכפי"ז רב יאודה ס"ל כר' יוחנן דאמר דבעי' הזכרת ה' ומלכות, ורב יאודה מתלמידי רב הוה, וכמ"ש התוס' שם (ברכות נד ע"ב) ד"ה פטרתון יתי וכו', ובפ"ק דע"ז (טז ע"ב) גבי חיה גסה הרי היא כבהמה דקה לפירכוס.⁴⁸ וא"כ יש לתמוה על הרא"ש ז"ל, דאיך פסק כרב יאודה אחר דס"ל דלא כרב רביה, וקי"ל אין הלכה כתלמיד במקום הרב.

46 דעת הטור בסי' ריט שאם בריך בפחות מעשרה אינו צריך לחזור ולברך. אבל מרן הב"י כתב שם שיש חולקים בדבר, ובשו"ע סעיף ג הביא את שתי הדעות: "אם בריך בפחות מעשרה יש אומרים שיצא ויש אומרים שלא יצא, וטוב לחזור ולברך בפני עשרה בלא הזכרת שם ומלכות". האחרונים דנו בדבריו אלו אם יש ללמוד מכאן כמי דעתו נוטה, ולא נאריך בזה.

47 ברכות מ ע"ב: "אמר רב כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה, ור' יוחנן אמר כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה". הרי"ף והרמב"ם (ברכות א, ה) פסקו כר' יוחנן, וכן הטור והשו"ע בריש סי' ריד.

48 כוונתו לדברי רש"י ד"ה רב יהודה, תלמידו דרב ותלמידו דשמואל.

ואפ' לו', דקי"ל ר' יוחנן וחזקיה הלכה כחזקיה, דרביה דר' יוחנן הוה.⁴⁹ אמנם כתבו בעלי הכללים, דאי פליגי תרי תלמידי לגבי רבם הלכה כוותייהו, דרביים גינהו. וכן קי"ל ר"א ור"י הלכה כר"י ולא כר"א, דשמותי הוא. וכתב הגאון מוהר"ש אלגאזי ז"ל בס' שמע שלמה בלשונותיו על הרא"ם ז"ל⁵⁰ דאי איכא תנא אחר דמסייע לר"א הלכה כר"א, דהוה תרי לגבי חד. והכא נמי דכוותא איכא רב יאודה ור' זירא ור' תנחומא דמיטעם טעים למילתא, א"כ הוה תלתא לגבי רב, ולפיכך פסק הרא"ש כוותייהו.

ועוד אפ' לו' כמ"ש הר"ן ז"ל,⁵¹ דהא דקי"ל אין הלכה כתלמיד במקום הרב, היינו היכא דנחלקו עמו פנים בפנים אז אמרי' נדחו דברי התלמיד, אבל היכא דלא נחלקו עמו פנים בפנים אז הלכה כתלמיד, דהא ידע הא דרביה ואפי"ה פליג עליה, ודאי אי רביה הוה שמייע ליה הוה מודה ליה, יע"ש. וא"כ ה"נ דכוותה, כיון דנחלקו עם רב רבם, ודאי אי רב הוה שמייע לטעמייהו הוה מודה להו, ולפי' הלכה כוותייהו.

ועוד אפ' לו', דעד כאן לא פליגי רב ור' יוחנן אלא בדיעבד, או היכא דלא ידע נוסח הברכה, וכההיא דבנימין רעיא (ברכות מ ע"ב). אבל לכתחלה, או מי שיודע נוסח הברכה, מודה רב לר' יוחנן דבעי' הזכרת ה' ומלכות אליבא דכ"ע, ולפי' פסק הרא"ש אותו הירוש'.

ומעתה קו"ל הטור נשמע בארשינ⁵² נכונים בטעמם, דאמר דצ"ל שהזכירו שם ומלכות, מכמה טעמי. חדא, דאי איתא דאינהו ס"ל כרב, א"כ איך אמר רב יאודה פטרתון יתי, והא איהו ס"ל כר"י דבעי' הזכרת ה' ומלכות וכדמוכח מהירוש' הנז'.

ועוד, דההיא דרב חנא בגדתאה ורבנן הוה לכתחלה, וגם אינהו ידעי נוסח ברכות, ובכה"ג לכ"ע בעי' שם ומלכות. אלא ודאי צ"ל שהזכירו שם ומלכות.

הגם הלום ראיתי שם דברי התוס', וז"ל בד"ה פטרתון יתי מלאודויי, וא"ת והא אמרי' כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה, וי"ל דרב יאודה היה מתלמידי דרב, ורב ס"ל לעיל בפ' כיצד מברכין דלא בעי' אלא הזכרת ה' או מלכות, ורחמנא היינו מלכות. עכ"ל.

ובאמת הויית אביי ורבא קא חזינא הכא ונוראות נפלאותי. חדא, דאמאי תפסו קושייתם על רב יאודה דאמר פטרתון יתי וכו', והו"ל להקשות על רב חנא בגדתאה ורבנן, דאיך אמרו בריך רחמנא, דהא בעי' מלכות, ואי צ"ל דהם הזכירו שם ומלכות, א"כ שפיר קאמר רב יאודה פטרתון יתי. ואי אינהו ס"ל כרב, א"כ רב יאודה נמי

49 באנציקלופדיה תלמודית ערך הלכה, טור שי הערה 3, ציינו לרי"ף ע"ז פ"ב, רא"ש שם סי' לד, לו; רא"ש ב"ק א, ח.

50 בשמע שלמה, אמשטרדם, ת"ע, נדפסו בסוף הספר, בד"ה כתב הגאון ז"ל שם בד"ה ואין עדים בטומאה.

51 סוכה פ"א, דפ' וילנא דף א ע"א ד"ה ולרבי זירא דאמר.

52 מליצה על יסוד הכתוב: וקול התור נשמע בארצנו (שיר השירים ב, יב), וכוונתו כי דברי הטור נכונים.

במכ"ש הכי ס"ל אחר היותו תלמיד רב, וא"כ אמאי בנו דייק ושפכו סוללה על רב יאודה.

ותו דע"כ ל"פ התם אלא בדיעבד, או במי שאינו יודע נוסח הברכות, אבל לכתחלה, או במי דיודע נוסח ברכות, לכ"ע בעי' הזכרת ה' ומלכות וכדמוכח מעובדא דבנימין רעיא. וא"כ, מאי תירצו דרב יאודה ס"ל כרב, ואפי"ה לא יצא, דהא לכתחלה היה וידעי נוסח ברכות. ובפי' דעת הטור ניחא, אבל להתוס' קשה.

ותו ק' במ"ש דרב ס"ל דלא בעי' אלא הזכרת ה' או מלכות, דלרב לא בעי' אלא הזכרת ה' דוקא, ואי אמר מלכות לבד לא יצא, דהא רב דייק בלישניה ואמר כל ברכה שאין בה הזכרת ה' אינה ברכה, וכמו דמייתי ראיה מבריייתא ולא שכחתי מלהזכיר שמך עליו.⁵³

ותו ק' במ"ש דרחמנא היינו מלכות, דגם זה ליתא, דהא הכי אמרי' התם בפ' כיצד מברכין דף מ' (ע"ב), בנימין רעיא כרך פיתא, אמר בריך מריה דהאי פיתא. אמר רב יצא. ופריך, והא אמר רב כל ברכה שאין בה הזכרת ה' אינה ברכה, ומשני, דאמר בריך רחמנא מריה דהאי פיתא. ע"כ. הרי בהדיא דרחמנא היינו הזכרת ה' ולא מלכות.

ותו ק', כיון דלפי דעתם אליבא דרב בעי' הזכרת ה' או מלכות, א"כ מי הכריחם לו' ורחמנא היינו מלכות, ולימא דרחמנא היינו הזכרת ה' ואפי"ה יצא, דהא לרב בעי' או הזכרת ה' או מלכות.

ותו ק', דמהתוס' נר' דס"ל דרב יאודה קאי בשיטת רב רביה. ותימא, דמה יענו להירושלמי הנז"ל, דמשם באר"ה דרב יאודה קאי בשיטת ר' יוחנן דבעי' הזכרת ה' ומלכות, ובשלמא להטור והרא"ש ניחא, אבל להתוס' ק' כל הנך פרכי ואתקפתי דפרכינן עליהו. איך שיהיה, דברי התוס' צל"ע כעת.⁵⁴

והרמב"ם ז"ל בפ"א דה' ברכות (הלכה ה) פסק כר' יוחנן, דבעי' הזכרת ה' ומלכות. וכתב מרן הקדוש בכ"מ, וא"ת ברכת א' מעין ז' אין בה מלכות, ותירצו התוס' (ברכות מ ע"ב ד"ה אמר אביי), דהאל הקדוש שאין כמוהו חשיב מלכות. וי"א דאלוהי אברהם הויא כמו מלכות, לפי שעדיין לא המליכוהו עליהם העולם עד שבא הוא והודיע מלכותו בעולם.

וכתב מרן ז"ל וז"ל, ובהכי ניחא לי ברכת אלוהי נשמה שאין בה מלכות וגם אינה סמוכה לאשר יצר, דהא מעיקרא לבדה התקינה כדאיתא בפ' הרוואה (שם ס ע"ב) כד מיתער משנתיה וכו', אלא ודאי כיון דקאמר אלוהי חשיב כמו מלכות עכ"ל. ותמיהא לי מילתא, דאיך הונח לו עי"כ תירוצי תוס' אלו, דאי לתירו' קמא, אלוהי אברהם הויא כמו מלכות לפי דר"ל האלוה שהודיע אברהם אע"ה בעולם הוא המלך,

53 הינו, שמך בלבד.

54 ואכן משום חלק מקושיות אלו כתב המעדני יו"ט שם, סק"ה, כי המשפט "או מלכות, ורחמנא היינו מלכות", הכול טעות ויש למחקר, והובאו דבריו במסורת הש"ס על התוספות. וראה מה שכתב בזה בתאווה לעינים לר"ש אלגזי.

אבל אלוהי לחודיה לא הוי מלכות. ואי לתירו' בתרא, האל הקדוש שאין כמוהו הוי מלכות לפי שאמר שאין כמוהו, שר"ל כי אין למעלה הימנו והוא מלך העולם, אבל אלוהי לחודיה לא חשיב כמו מלכות.

ואולם לענין ברכת אלוהי נשמה נר' לע"ד, דכיון דאמרי' מודה אני לפניך ה' אלוהי ואלוהי אבותי, דודאי הוי טפי לישנא טובא מאלוהי אברהם, א"כ הו"ל כמו מלכות. ודברי מרן הקדוש לע"ד הדיוט לא זכיתי להבינם, השי"ת יזכני אכ"ר.⁵⁵

איך שיהיה, הרי הוכחנו במישור לנ"ד מסוגיית הגמ' ושאר ראיות, כי חייב לברך בכל מקום ומקום ובכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר שהוא מגיע לכ"ע, דלא כבעל [עולת] תמיד ובעל אליהו (ו) זוטא ז"ל. ואם הלכה מרופפת בידך פוק חזי מאי עמא דבר, רבנים גדולים ועצומים ההולכים בדרכים ובשליחות ערי קדשינו ירושלים צפת חברון⁵⁶ תובכ"א ומברכין ברכת הגומל בכל מדינה שמגיעים.

וגם אנחנו בעיר קדשינו צפת אמת⁵⁷ בעלותינו ג' פעמים בשנה בהר ה' אל פני האדון קדוש ה' מכובד התנא האלהי אדונינו הרשב"י וסיעתיה קדישתא זיע"א ללמוד בס' הזוהר הקדוש כולו כמנהג, בחזירתנו קודם שנגיע אל עה"ק צפת ת"ו במקום שכבר ניצלנו מסכנת הדרך הוא כמו חצי שעה רחוק מעה"ק צפת תובכ"א, אנחנו מורידים מעל הנושאי אדם,⁵⁸ ונאספו שמה כל ההדרי"ם⁵⁹ אלו הת"ח וכל עם הארץ,⁶⁰ ואנחנו מברכים ברכת הגומל, אף כי עדיין לא הגענו למחוז חפצינו דהיינו לתוך עה"ק צפת

55 ר' מסעוד חי בחיבורו מעשה רוקח על הרמב"ם, ויניציאה, תק"ב, בהלכות ברכות, הקשה כן על הכסף משנה וכתב: "וכמדומה לי שכן הקשה אלי הרב הכולל שליחא דרחמנא כמ' הר' רפאל ישראל קמחי זלה"ה ותירצתי לו דמרן ז"ל קיצר במובן ובכ"י א"ח סימן רי"ד ביארו יותר וז"ל, וברכת אלוהי נשמה לדעת האומרי' שאינה סמוכה לברכת אשר יצר ואין בה מלכות נראה דכיון שמזכיר בה שהקב"ה בורא הנשמות ונופחם בגופות ואח"כ נוטלם מהם ואח"כ מחזירם להם אין לך הזכרת מלכות גדולה מזו ע"כ. ולפי"ז צריך לומר כי בדברי מרן בס' רי"ט צ"ל: אלוהי וכו', וכוונתו גם על המשך הברכה וכמו שכתב ר' מסעוד.

56 טבריה לא נזכרה כאן משום שבאותה העת לא היה יישוב יהודי בטבריה, והיא חזרה ונתיישרה הודות לפעילות של ר"ח אבולעפיה בשנת ת"ק (1740). ראה א' יערי, שלוחי ארץ ישראל, ירושלים, תשכ"א, עמ' 22, 259, ובעיקר עמ' 501, וראה לעיל הערה 5.

57 מליצה על יסוד הכתוב: שפת אמת תכון לעד (משלי יב, יט).

58 במגילה ט ע"א נאמר כי שבעים הזקנים שתרגמו את התורה לתלמי כתבו בתרגום "נושא בני אדם" במקום "חמור".

59 מליצה על יסוד הכתוב: ונאספו שמה כל העדרים (בראשית כט, ג).

60 יש לדון אם "עם הארץ" הנזכר כאן הם האנשים שליוו אותם ביציאתם ועתה חוזרים עמהם, ונמצא לפי זה כי המברך מצטרף למניין עשרה שבפניהם יש לברך הגומל, וכן דעת ר"ב ברזילי מחכמי צפת, הובאו דבריו במקראי קודש הנ"ל (לעיל, הערה 6), ויש בכך מחלוקת האחרונים. המשנה ברורה סי' רי"ט סק"ו פסק שבעל הנס מצטרף, אבל כף החיים סק"ט הביא את הדעות השונות ולא הכריע. לפי המשנה ברורה עולה כי אם כל העשרה חייבים בברכת הגומל הרי די שאחד יברך עבור כולם. ראה ר"מ לוי, ברכת ה', חלק רביעי, בני ברק, תש"ס, עמ' תנד-תנו, שהרחיב בזה, וכן דעתו. אבל אפשר לומר כי "עם הארץ" הם אנשים שבאו לקבל את פני החוזרים, וביניהם נמצאים גם ת"ח, ואזי הדברים כפשוטם, כי השליחים מברכים לפנייהם.

ת"ו, דעדיין צריך כמו חצי שעה אחרת. וזה המנהג ישן נושן מזמן אבותינו הקדושים אשר בארץ אבירי ישראל וגדוליהם מרבנן ורבנן אשר תורה יצאה מאתם לכל ישראל זצ"ל זיע"א.

הרי לך, שכל שניצול מן הסכנה חייב לברך אעפ"י שעדיין לא הגיע למחוז חפצו. ואם ח"ו יארע לו סכנה אחרת, יברך פעם אחרת, כשם שאם יארע לאיזה מהם איזה סכנה באותה חצי שעה אחרת הנשארת לעה"ק צפת תובב"א מברך פעם אחרת, ה"נ דכוותה.

ומעתה אשא דעי למרחוק, למעשה רב הרבנים הקדושים מרנן ורבנן ומהם אקח ואשא עיני אל ההוריי"ם⁶¹ למלפני ולמעבדני, ומהם אראה וכן אעשה ואחרי עקבותם הקדושים אלך, אשר באורם אראה אור ועלינו לשבח לאדון הכל ולהללו ולשבחו ולברכו בכל מקום ומקום ובכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר אשר הגיע בע"ה על כל הטובה אשר עשה ה' עם ישראל, חסדי ה' אזכיר תהלות ה' כעל כל אשר גמלנו ה' ורב טוב לבית ישראל אשר גמלני כרחמיו וכרוב חסדיו, ועל הר הגליל, אהלך בחליל, ואזכה ואחיה בע"ה ואחזור אל ביתי עה"ק צפת תובב"א בשמחה ובטוב לבב אכיר. הלא כה דברי הכותב בתורה שבעל פה מחסר כל מחמדי הטובים זו ס"ת,⁶² העומד בעבודת עה"ק ועובד עבודתה בכל כחי, עבדא דרבנן קדישי דארעא ישראל צפת תובב"א וכל בהם חיי רוחי, והוא הצעיר ישראל רפאל קמחי ס"ט

ב"ה מפתח⁶³ לכל הדברים הבאים בתוך התשובה לשון רש"י ד' צריכין להודות כשיוצאין מן הסכנה ופירוש מוהראנ"ח ז"ל עליו.

תוס' ד"ה ואימא בי עשרה ותרי רבנן ועבדי' לחומרא וכו' ב' דרכים, פלפול על עובדא דרב יאודה חלש ואתפח (אעל) [על] לגביה רב חנא בגדתאה ורבנן וכו'. פילפול עם הרב בעל אליהו (ו) זוטא בפירושו על הלבוש סי' רי"ט ס"ק ז' שכתב משם העולת תמיד שאם ענה אמן בפחות מעשרה א"צ לחזור ולברך. פילפול עם הרב בעל עולת תמיד והרב בעל אליהו זוטא שם בסי' רי"ט דס"ל דאינו חייב בברכת הגומל עד שילך למחוז חפצו, ואפי' אם איעכב בעיר א' של יאודים ימים רבים הרבה, ואני הצעיר מורה הפך סברתם עפ"י ראייתם.

ביאור דברי הגמ' אביי אמר וצריך לאודוויי קמי עשרה.

לשון רש"י ד"ה וירוממוהו בקהל עם בסוף פ' המזמור כתיב.⁶⁴

עוד חזרתי לפלפל על דברי רב חנא בגדתאה ורבנן דאמרו בריך רחמנא דיהבך לן וכו'. לשון הטא"ח סי' רי"ט וצ"ל שהזכירו שם ומלכות.

61 מליצה על יסוד הכתוב: אשא עיני אל ההרים (תהילים קכא, א).

62 על פי סנהדרין קב ע"ב, ע"ש.

63 המפתח נכתב בידי המחבר בסוף התשובה, וכמו שהדפסתי כאן. על כתיבת מפתח לשו"ת בידי המחבר עצמו ראה בספרי עמודים בתולדות הספר העברי, כתיבה והעתקה, ירושלים, תשס"ה, עמ' 304–306.

64 ראה לעיל הערה 44.

לשון הירושלמי הביאו הרא"ש בר"פ הרואה ר' זירא ורב יאודה כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה, ופסקו הרא"ש, ויקשה עליו איך פסקו אחר דרב יאודה פליג על רב רביה וקי"ל אין הלכה כתלמיד במקום הרב, וישוב לזה בג' אופנים, ומשם באר"ה לשון הטור בא"ר היטב.

פלפול על דברי התוס' ד"ה פטרתון יתי מלאודויי.

לשון הרמב"ם בפ"א מה' ברכות דפסק כר' יוחנן כל ברכה שאין בה הזכרת ה' ומלכות אינה ברכה ולשון מרן בכ"מ ע"ז.